

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

ANTONIADE, CONSTANTIN

MACHIAVELLI/ Constantin Antoniaide – București: Paul
Editions, 2021

ISBN: 978-606-9703-45-8

Redactare: *Mihaela Enache*
Tehnoredactare: *Paul Editions*
Coperta: *Lucian Enache*

Paul Editions

Șos. Ștefan cel Mare nr. 15, Sector 2, București

www.pauleditions.ro

e-mail: pauleditions@gmail.com, office@pauleditions.ro,

vanzari@pauleditions.ro, nicoleta.petcu@pauleditions.ro,

mihaela.enache@pauleditions.ro

tel: 0730.660.427; 0731.884.583

Tipar: ARTPRINT

E-mail: office@artprint.ro

C. ANTONIADE

MACHIAVELLI

Paul Editions

Introducere	5
PARTEA I	
Secretarul florentin	7
CAPITOLUL I	
Florența la sfârșitul Quattrocentului	9
CAPITOLUL II	
Primele misiuni	32
CAPITOLUL III	
Machiavelli și Cesare Borgia	49
CAPITOLUL IV	
Prima legațiune la Roma: prăbușirea valentinului	81
CAPITOLUL V	
Misiuni, poeme și arme: Machiavelli organizator al miliției naționale	99
CAPITOLUL VI	
Machiavelli la Împăratul Maximilian. Liga de la Cambrai. Scrierile asupra Germaniei și Franciei	116
CAPITOLUL VII	
Papa Iuliu al II-lea aprinde Italia. Cădea Republicii populare florentine	147
CAPITOLUL VIII	
Post res perditas	167
CAPITOLUL IX	
Note	193
PARTEA A II-A	
Politicul. Istoricul. Patriotul	205
CAPITOLUL I	
Machiavelli despre lume și viață	207

CAPITOLUL II	
„Il Principe”	222
CAPITOLUL III	
Discorsi	270
CAPITOLUL IV	
„Gli orti oricellari”	308
CAPITOLUL V	
„Arta războiului”	326
CAPITOLUL VI	
Istoriile florentine	340
CAPITOLUL VII	
Comedii și poeme	362
CAPITOLUL VIII	
Agonia Italiei. Sfârșitul lui Machiavelli	386
ÎNCHEIERE	
Machiavelismul și Machiavelli	429
Note	439

CAPITOLUL I

FLORENȚA LA SFÂRȘITUL
QUATTROCENTULUI

I. Originile lui Machiavelli. — Învățătura lui și a timpului. — II. Adevărata lui școală, cea a evenimentelor. — Florența sub tirania luminată a Medicilor. De la Cosimo la Lorenzo. — III. Coborârea francezilor în Italia: căderea Medicilor. IV. Noua republică florentină. — Teocrația lui Savonarola. — Predica și prăbușirea Fratelui.

I

Este desigur un mare noroc pentru biograf sau critic să poată îmbrățișa în întregime viața omului mare a cărui operă o studiază. Fără îndoială viața nu înlocuiește opera: chiar în lipsa oricărei date biografice, opera rămâne o mărturie de sine stătătoare, dar câtă lumină poate arunca asupra ei și cât ajută la priceperea rostului ei adânc cunoașterea aventurilor spirituale ale omului. Și în biografia oricui anii de tinerețe, cei în care se pun temeliile vieții sufletești, sunt hotărâtori și deci cei mai interesați de cunoscut. Istoricii Secretarului florentin nu au avut acest noroc: eroul lor apare relativ târziu în viața politică și spirituală a timpului, ca om format; nimic nu se știe, din izvoare directe, despre copilăria, adolescența și prima lui tinerețe.

Niccolo Machiavelli e pomenit întâia oară în analele Florenței la 1498. Omul avea atunci 29 ani impliniți. Și numele lui apare nu sub cine știe ce formă strălucită, ca să rețină pe veci amintirea contemporanilor și urmașilor, ci însoțind un fapt mărunț, din cele des repetate în democrația florentină, în care toate sarcinile publice, de la cele mai înalte până la cele de mai jos, erau electiv și, pentru cele importante, de scurtă durată. Rămânând vacant un loc de secretar al Senioriei, Consiliul celor Optzeci, apoi Marele Consiliu, alege în vara aceluiași an, dintr-o listă de patru candidați pe Niccolo di Bernardo

Machiavelli, cetățean florentin. Noul secretar avea să conducă cea de-a doua cancelarie a Senioriei, care se ocupa cu treburile lăuntrice. Dar peste o lună (14 iulie 1498) același secretar e însărcinat să servească drept cancelar Consiliului celor Zece (*i Dieci della liberta e della pace*), care se ocupa, sub conducerea Magnificilor Seniori – consiliul de miniștri florentin – cu războiul și afacerile străine.

Cine era noul slujbaş al republicii florentine? Iată ce se știe despre originile lui. Născut la 3 mai 1469, în Florența, Niccolo era fiul lui Bernardo Machiavelli și se trăgea dintr-o veche familie toscană, poate de îndepărtată origine feudală (din seniorii de la Montespertoli, se spune), dar mai sigur de bună noblețe orășenească (*popolani grassi*): familie guelfă – după bătălia de la Montaperti tot neamul lor fusese izgonit din Florența – Machiavelli numărau în trecut cincizeci de priori, doisprezece gonfalonieri, ba chiar și un sfânt, mort la hagialăc în Palestina. Mama lui Niccolo, Bartolommea Nelli, era și ea de viță veche și nobilă: se trăgea din conții de Borgo Nuovo di Fucecchio, neam care dăduse Florenței cinci priori și un gonfalonier. O tradiție de familie o arăta drept femeie învățată (ceea ce nu era rar în Italia pe vremea Renașterii, în familiile bune) și cu gusturi artistice: în tinerețea ei compuse *laudi*, – cântece religioase. Bernardo, tatăl, era și el om de carte, era jurisconsult și slujise câțva timp în slujbe financiare. Cu toată vechimea și strălucirea neamului, nu era om bogat: avea cu ce să trăiască modest, el și femeia lui, cu cei patru copii: Totto, Niccolo, Primerana și Ginevra. După urma lui puțin lucru rămăsese moștenire lui Niccolo, care plătise datoriile și răscumpărase și părțile fraților: casa părintească, dincolo de Arno, lângă Ponte Vecchio, în cartierul Santo Spirito¹, și o bucată de pământ cu o căsuță la țară: *villa* de la San Casciano, unde s-a născut *Principele*. Cu slujba lui slab plătită, cu averea asta mediocră, îngreunat de sarcini, Niccolo avea să cunoască strâmtorarea toată viața.

Ce va fi fost copilăria și tinerețea lui Machiavelli până la numirea lui ca secretar al Senioriei nimeni nu poate ști. Biografia lui, vechi și noi, dacă îi pot urmări, după actele oficiale ale republicii, viața lui publică aproape zi cu zi, sunt reduși, pentru tot ce precede anul 1498, la simple conjuncturi. Machiavelli n-a scris nimic despre tinerețea lui: autobiografiile nu erau încă la modă și Benvenuto Cellini e o rară excepție pentru vremea aceea. Rari sunt contemporanii care-l pomenesc pe Niccolo, iar după moartea lui nimeni din câți l-au cunoscut de aproape nu s-a gândit să-i scrie viața. Căci dacă numele și opera lui Machiavelli au făcut atâta vâlvă mai târziu, fie spre hulire fie spre slăvire (una după alta ori amândouă împreună), pentru

vremea în care a trăit, Niccolo di Remardo a trecut ca oricare altul. Nici el, om necăjit trăind în vremuri grele și dureroase, nu-și dădea cine știe ce importanță, nici cei din jurul lui n-au bănuțit ce avea să ajungă în ochii lumii obscurul secretar al Senioriei. Să fi spus cineva orcărui dintre magnificii Seniori sau mari negustori din Florența că faima secretarului lor avea să întrecă într-o zi faima tuturor priorilor, gonfalonienilor și principilor, că numele lui Machiavelli avea să strălucească alături de numele celor mai mari florentini, alături de cei mai mari italieni, în ceata aleșilor din lumea întreagă, cu ce surăs de indulgentă ironie ar fi primit strania profeție!

Întinericul în care rămâne viața lui Machiavelli până la vârsta de 29 ani se întinde bineînțeles, și asupra formării lui spirituale. Dar misterul aici nu mai e de nepătruns. Căci dacă nu știm cum și ce a învățat Machiavelli la cunoașterea celorlalte mișcări ale spiritului lui în formare trebuie să renunțăm definitiv – îl vedem ce știe. Puțin lucru, zicea el, om modest. Către sfârșitul vieții, scria fiului său Guido, sfătuindu-l să învețe temeinic carte: „E nevoie să înveți, și pentru că nu mai ai scuza bolii, străduiește-te să înveți literatura și muzica, căci vezi câtă cinste îmi face puțină știință ce am...”²⁹ Desigur că fără „puțină lui știință”, Niccolo nu ar fi fost ales secretar la Seniorie. Însăși această alegere e o puternică prezumție că avem de a face din capul locului cu un cărturar. Căci era la Florența o veche și nobilă tradiție, demnă de republica aceea de negustori și bancheri luminați: în slujbele plătite ale Senioriei erau numiți, de când renăscuseră studiile umanistice, numai oameni învățați, pătrunși de cultura clasică, știind să scrie elegant latinește, să compună epistole abile și să întoarcă discursuri elocvente. Oficiul cel mai important era acela de secretar al primei cancelarii: acesta era secretarul Seniorilor sau cancelarul Republicii. Umaniști vestiți fuseseră cancelari la Florența. În Trecento, un Coluccio Salutati, amic și admirator al lui Petrarca, mare adunător de manuscrise, descoperitor de opere clasice pierdute, promotor al erudiției latine și grecești. În Quattrocento, un Leonardo Bruni Aretino, poet, istoric, filozof, latinist și elenist de seamă, spirit critic, precursor al filologiei moderne, primul traducător fidel al marilor clasici greci: el revelează Italiei filosofia platonice și pe adevăratul Aristotel. După el, un Poggio Bracciolini, cel mai norocos descoperitor de manuscrise latine, pe care le vânează prin toată Europa, observând și notând pretutindeni obiceiurile și apucăturile noroadelor; iubitor pătimaș a tot ce era antichitate, inițiator al arheologiei romane, dar polemist aprig, veșnic în război cu toți umaniștii, confrății lui³. Cu puțin

Înainte de intrarea lui Machiavelli la Seniorie, fusese ales ca secretar al Republicii un prieten al său, Marcello Virgilio Adriani, un erudit căruia nu-i erau străine nici filosofia, nici medicina, nici științele naturale: profesa literatura la *Studio* florentin și, bun cunoscător al limbilor clasice, trecea drept scriitor elegant și orator elocvent⁴. Dar dacă slujba de secretar al primei cancelarii era rezervată umaniștilor vestiți, Seniorii se mulțumeau, la a doua cancelarie, cu cărțurari prezentabili, cu oameni isteți care să le ghicească repede gândurile, să redacteze tratate, instrucțiuni ambasadurilor, scrisori și discursuri în latinească corectă și italienească elegant toscană.

Secretar la Seniorie nu putea fi primul venit. Ce va fi fost învățătura lui Machiavelli e ușor de ghicit când îl știi născut și crescut în Florența lui Lorenzo Magnificul, mândră de umaniștii, poezii și artiștii ei, mândră de restaurarea literelor antice, într-o vreme când atmosfera intelectuală era impregnată de clasicism, când nu numai principii dar și condottierii și negustorii își făceau biblioteci din autorii clasici și se înconjurau de învățați și artiști, când descoperirea unei statui antice sau apariția unui tablou al noilor meșteri erau adevărate sărbători obștești. Temeiul învățaturii timpului era literatura latină; la aceasta se adăuga, de când antichitatea elenică fusese revelată Italiei, literatura greacă. Dar aceasta pătrundea, văzută și pricepută prin latinism: clasicii greci erau citați și studiați, cu excepția adevăraților mari cărturari, mai ales în traduceri latine. Din scrierile lui Machiavelli se vede că el studiasse și poseda temeinic clasicii latini. Întâi și întâi istoricii: Titu Liviu și Tacit, mai ales primul, pe textul căruia meditează o bună parte din filozofia sa politică, apoi oratorii și filozofii: Cicero și Seneca; comicii: Plaut și Terențiu, pe care-i imită; scriitorii asupra artei militare: Vegețiu și Frontin, de care are nevoie când meditează asupra artei războiului și vrea să organizeze milițiile florentine. Latinește scria cu înlesnire și cu oarecare eleganță, ca toți oamenii culți ai timpului. Tot din scrieri rezultă că nici clasicii greci nu-i erau străini, că citise și se folosise de operele atunci cunoscute ale lui Aristotel, Polibiu, Plutarh, Diodor Sicului, Isocrate, Diogene Laerțiu. Le-a citit în originalul grecesc ori în traduceri latine, atunci foarte răspândite? Profesorul C. Triantafillis a publicat trei savante memorii⁵ ca să dovedească, în urma minuțioaselor cercetări făcute, că Machiavelli știa grecește și că folosindu-se de unele texte nu le-a putut avea decât în originalul grec. Demonstrația lui n-a avut darul să-i convingă pe ceilalți istorici și biografi moderni ai florentinului, care au rămas de părere că autorul *Principelui* nu știa grecește și că nu citise autorii eleni decât în traduceri latine⁶. Dar dacă Triantafillis

ii dă mai mult decât avea, alții, mai vechi, îi luaseră și ce avea. Așa, în secolul XVI, Paolo Giovio, în *Elogiile* sale, vorbind despre Machiavelli, se miră cum putuse ajunge să scrie așa de bine, când nu cunoștea deloc sau prea puțin literatura latină. Și după cucernicul episcop de Nocera s-au grăbit toți detractorii secretarului florentin, inclusiv Bayle în *Dicționarul* său, să-i conteste orice cultură. Căci numai de dreptate n-a avut el parte.

Pe lângă clasicii latini și greci, la formarea spirituală a lui Machiavelli a avut o bună parte și opera lui Dante, fără de care n-a existat cultură de italian de la Trecento încoace. Machiavelli e saturat de patimă politică, întocmai ca și marele lui concetățean, și plin de reminiscențe dantești la tot pasul. Când încearcă să povestească, în *Decenale*, evenimentele politice ale timpului, ca formă adoptă terțina divinelor poeme.

Căpătând învățătura curentă a timpului, cea care făcea „oamenii de lume” la Florența pe vremea lui Lorenzo dei Medici, Machiavelli nu luase calea erudiției umanistice și nici n-a trecut drept erudit în ochii contemporanilor. Istoricul Varchi îl numește „piu tosto non senza lettere che letterato”. Umanist era prietenul și colegul său (cu o treaptă mai sus în ierarhia de la Palazzo Vecchio), Marcello Virgilio Adriani, de la care va fi învățat multe. Giovio pretinde, fără nicio dovadă de altfel, că tot ce știa de la acesta aflase și că „florile grecești și latine pe care le inserase în scrierile sale” îi fuseseră dăruite de cancelarul republicii. În tot cazul Machiavelli n-a ajuns și nici n-a râvnit la vastitatea cunoștințelor măruntele și inutile care formau, împreună cu eleganțele elocvenței, zestrea umaniștilor de atunci, și în special a lui Adriani. Zestre primejdioasă care a oprit avântul multor inteligențe strălucite din Quattrocento, innăbușindu-le în cultul steril al unor lucruri definitiv moarte, ori risipindu-le într-o retorică goală. Machiavelli a scăpat de aceste primejdii și luând numai miezul culturii clasice și-a păstrat intactă spontaneitatea și agerimea minții, ceea ce i-a permis să meargă spre *la verita effettuale delle cose*. Iar când a început să scrie, renunțând la pompele perimate ale prozei latino-umanistice, s-a silit să exprime clar, în limpedea lui limbă toscană, lucrurile pe care mintea lui ascuțită le pătrunsesse.

II

Nu numai în cărți s-a format spiritul lui Machiavelli. A învățat multe din cărți desigur, și mai ales de la istoricii romani. Aceștia i-au dat preocuparea vie a Statului, a nașterii, creșterii și descompunerii lui,

i-au arătat continua influență a instituțiilor asupra vieții popoarelor. Exemplul Romei l-a obsedat toată viața. În Roma republicană și-a fixat patria lui spirituală, acolo a găsit pildele eterne ale înțelepciunii politice. Și cultul lui pentru Roma, depozitara tuturor adevărilor politice, mergea până la superstiție. Dar adevărata lui școală, cea care i-a dat originalitatea, nu este cea a cărților, ci a evenimentelor. Până la vârsta de 29 ani, când intră în slujba republicii, Machiavelli văzuse petrecându-se atâtea evenimente în Florența lui și în toată Italia, răsturnări de așezăminte politice, înălțări și prăbușiri de oameni, revoluții și invazii străine, intrigă și scandaluri, încercări îndrăznețe alături de lașitate și de umilințele neputinței, încât, tânăr încă, adunase un vast material de experiență, în care mintea lui ageră căuta să introducă o ordine, o explicare.

La câte spectacole îi e dat să asiste numai în Florența lui! În câțiva ani cetatea crinilor schimbă trei regimuri: de la autocrația luminată a Medicilor trece la teocrația lui Savonarola, ca să revină la forma democratico-republicană a gonfalonieratului perpetuu al lui Soderini; și în vremea asta vede și invazia străină a regelui Franciei în toată Italia. Rar o succesiune așa de precipitată de evenimente.

Machiavelli se naște în anul când moare Piero de Medici, fiul lui Cosimo cel Bătrân. Copilăria și adolescența și-o petrece în vremea fericitei oblăduiri a Magnificului Lorenzo. E epoca cea mai strălucită a dominației Medicilor. Familia aceasta de bancheri bogați, abili și luminați izbutise, cu eforturi continue și statornice, dictate de un adânc spirit politic, să se facă stăpâna republicii florentine, așa de geloasă de drepturile și libertățile ei, fără violență, fără să schimbe mare lucru din vechile rânduieli, cu atâta dibăcie, încât stăpânirea să fie nu numai suportată, dar primită și dorită. Timp de o sută și mai bine de ani cât a durat principatul lor, marii Medici au știut să țină în mână, *con modi civili*, toată cârmuirea Florenței, fără ca ei să ocupe vreă sarcină publică, și, păstrând toate aparențele republicane, să fie stăpânii absoluți ai Statului.

În mijlocul diversității formelor politice care în decursul Evului Mediu domneau în Italia de la un oraș la altul, de la un stat la altul, Florența ajunsese, după nesfârșite lupte, convulsii și revoluții, să întemeieze un stat pe principiul suveranității colective, cu forme din ce în ce mai democratice, cu participarea cât mai largă a tuturor claselor la cârmuire. Cu drept cuvânt numește Burckhardt Florența „primul stat modern al lumii”. Dar democrațiile italiene (căci dacă Florența era cea mai importantă și mai desăvârșită nu era singura în Italia) din cauza slăbiciunilor lor constitutive nu se pot susține

multă vreme: racilele lor interne le îndrumă mai curând sau mai târziu la piere⁷. Încă din secolul XIV apar mai pretutindeni în Italia tiranii care confiscă în profitul lor libertățile municipale. Trecerea de la comună la tiranie era ineluctabilă. Medicii simțiseră însă, și în aceasta stă originalitatea lor, că tirania brutală de aiurea nu era posibilă în orașul lor așa de luminat, așa de pătruns de spirit politic creator, unde dragostea de libertate era așa de adânc înrădăcinată iar libertățile fuseseră cucerite după lupte atât de îndelungate. Recuseră atunci la alte mijloace, pașnice. Sprijinindu-se pe clasele populare, constituiră un partid puternic care reuși să aibă la discreția lui principalele sarcini ale republicii, fără ca vreunul din Medici să fie nevoit a juca un rol oficial. Cum erau foarte bogați și darnici – democrația s-a împăcat bine totdeauna cu plutocrația – câștigau ușor adepti, dar și știau să-și întrebuinteze bogățiile spre binele public. Iubitori de cultură, ei pricep ce forță nouă aduc societății știința și artele. Dragostea de artă, gustul și munificența lor fac din Florența principalul focar al Renașterii italiene. Tirani desigur, dar tirani blânzi, luminați și binefăcători. Sub ei și grație lor luptele crâncene ale facțiunilor încetează și Florența cea îndelung zbuciumată cunoaște pacea interioară.

Câtă prudență, ce dibăcie și cât de puțină grabă la acești Medici! Giovanni e primul care afirmă, pe la începutul secolului XV, politica de acaparare pașnică. Înaintea lui un Salvestro, un Vieri dei Medici pregătiseră încet terenul. Dar fiul lui Giovanni, Cosimo (1389-1464) e adevăratul întemeietor al puterii și grandoarei familiei: el e primul stăpân desăvârșit al Statului, nu fără zbuciumări însă, căci la un moment, în urma unui tumult al familiei rivale a Albizzilor, cunoaște, pentru scurt timp, și exilul. „Nu cu *Tatăl Nostru* se cârmuiesc statele”, spunea el când a fost silit să întrebuinteze oarecare asprime. „Cu puțini coți de postav roșu se fac cetățeni noi și oameni de treabă”, zicea când, înlăturând pe cei puternici, recurgea la oameni de jos în treburile publice. Ducând singur toată grija Statului, Cosimo nu-și părăsește banca. E omul cel mai bogat din Florența, bancherul papilor, principilor și orașelor; casa lui e cea mai puternică din Italia. Cheltuind puțin pentru el, e darnic cu prietenii și devotații. Sume enorme întrebuintează pentru clădirea de biserici, pentru biblioteci și opere de artă. Om cu puțină învățătură, dar cu adânc bun simț, se înconjoară de artiști, învățați și scriitori; el cheamă la Florența pe elenistul Argyropulo și pe Marsilio Ficino, pentru care întemeiază Academia platonice. Cu el începe strălucirea Florenței și prestigiul ei în Italia. E prieten și aliat cu Francesco Sforza, pe care-l ajută să

ajungă duce la Milano, sfârșind astfel venicele războaie dintre cele două orașe, prieten cu papa Nicolae V. Florentinii pierd libertățile lor, mai ales aceea de a se sfășia între ei, dar recunosc binefacerile acestei păci: Cosimo e proclamat părintele patriei.

Adevăratul continuator al lui Cosimo e nepotul său Lorenzo. La moartea lui Cosimo îi urmase fiul său Piero, în autoritate dacă nu în prestigiu. Slab și bolnav, domnește puțin: atât ca luptele facțiunilor să reînceapă. Lui Piero îi urmează fiii săi Lorenzo și Giuliano. Dar Giuliano avea să pice ucis, peste câțiva ani, în conjurația Pazzilor. Vastă conjurație a marilor familii florentine înlăturate de la putere de Medici, urzită la Roma, cu binecuvântarea papei della Rovere, Sixt IV, dușman al lui Lorenzo. Puțin a lipsit ca steaua Medicilor să se stingă. Într-o duminică de aprilie (1478), în catedrala din Florența, în clipa când preotul săvârșea jertfa, conjurații se năpustesc cu pumnalul asupra fraților Medici. Giuliano cade străpuns, Lorenzo, rănit ușor, se apără cu armele, și scapă. Zadarnic caută Messer Jacopo dei Pazzi să răzvrătească Florența, strigând *popolo și liberta*: „poporul era surzit de norocul și dărnicia Medicilor, libertatea nu mai era cunoscută la Florența”.⁸ Machiavelli, care avea să povestească toate acestea în *Istoriile florentine*: tumultul din catedrală „de părea că templul se prăbușește”, justiția sumară a norodului, care târăște corpurile conjuraților uciși pe străzi și le poartă capetele în vârf de lance, va fi văzut atunci, băiețandru de nouă ani, împreună cu toată Florența, legănându-se la ferestrele Senioriei trupul spânzurat al arhiepiscopului Salviati de la Pisa, în hainele lui sacerdotale, al lui Francesco dei Pazzi și ale tuturor prinșilor, cum va fi văzut în zilele următoare cadavrul deshumat al bătrânului Jacopo dei Pazzi, târât de funie la casele lui și azvârlit apoi în apele umflate ale Arnului...

Lorenzo rămâne singur stăpân pe Florența. Tiran, dar cum nu se putea închipui altul, după vorba lui Guicciardini, „mai bun și mai plăcut”. Crescut la curtea strălucită a moșului său Cosimo, în mijlocul învățaților, umaniștilor, poeților și artiștilor celor mai de seamă ai timpului, în tinerețe călătorise pe la toate curțile italiene, cunoscuse oamenii și câștigase experiența treburilor. El însuși spirit ales, cu vastă cultură și gust artistic sigur, poet delicat, moștenise și simțul politic al celor mari dintre Medici. Curtea lui la Florența sau la *villele* toscane de la Careggi, Caffagiolo și Poggio a Caiano, e cea mai strălucită din Italia. Căci se înconjoară de tot ce era mai ales în arte și științe. La treburile Statului pune pe cei mai pricepuți învățați, umaniști și poeți ajung secretari ai Senioriei și ambasadori ai republicii. Acest extraordinar Mecena face din inteligență și

cultură un factor integrant al Statului. Oamenii capabili pe care-i întrebuițează în toate treburile aduc mare prosperitate Florenței și Toscanei. Dar Lorenzo, cu drept cuvânt numit Magnificul, cheltuiește mult pentru artă și învățătură, pentru înfrumusețarea orașului și pentru viața splendidă ce o duce. Cum nu se mai ocupa el de banca familiei, ca moșul său Cosimo, confundă patrimoniul lui cu al republicii și cheltuiește, cheltuiește mereu. Ca poporul florentin să uite de libertățile răpite, îi dă o continuă sărbătoare, cu spectacole și procesiuni, cu *trionfi* – alegorii mitologice dominate de spiritul păgân; carnavalul florentin întrece în splendoare pe cel venețian: Magnificul însuși compune cântecele și muzica, și regulează cortegiile.

Nu numai strălucirea interioară i-o dăruiește Lorenzo Florenței: el îi asigură și prestigiul exterior. După nereușita conjurației Pazzilor, Sixt IV furios, excomunică Florența și-i pornește, împreună cu Ferdinand de Aragon, regele Neapolului, un război crâncen. Florentinii sunt învinși la Poggibonsi. Atunci Lorenzo, îndrăznet și hotărât, punându-și în joc viața, se duce singur la Napoli să-l convingă pe Ferdinand de absurditatea războiului papei. Izbutește și se întoarce acasă cu pacea încheiată. După aceasta, liniștit, intervine în toate intrigile și rivalitățile complicate din Italia, aplanând conflictele și înlăturând, pe cât cu putință, războaiele. Câștigând prietenii patriei, marea lui autoritate și prestigiul neasemănat al casei Medici îl fac arbitrul Italiei. Ajunsese să se împace chiar cu Sixt IV, dușmanul lui de moarte. Urmașul acestuia, Inocențiu VIII Cibo, îi e prieten devotat, se înrudește cu el și-l numește cardinal (la vârsta de 13 ani!) pe fiul Giovanni, viitorul Leon X. Strălucire și prestigiu precare, căci fiind create de autoritatea și dibăcia unui singur om depindeau de viața acestuia. În cântecele unui *Trionfo* compus de Magnificul, revenea, stăruitor, acest refren:

Quant'è bella giovinezza
Che si fugge tuttavia!
Chi vuol esser lieto, sia:
Di doman non c'è certezza.

Și nu era nicio siguranță a zilei de mâine. Iar veselie avea să se stingă ca torțele cortegiilor. Dușmăniile acerbe dintre potenții italieni, potolite de dibăcia lui Lorenzo, cloceau ascuns și puteau izbucni. Florența fusese nu întărită ci adormită de strălucitul ei stăpân, care-și iubea desigur orașul natal, dar care în tot ce făcuse se gândise mai ales la înălțarea lui și a familiei al cărui cap era. Deșteptarea avea să fie amarnică. În aprilie 1492, istovit de viața de plăceri pe care o dusesese, tânăr încă, Magnificul moare. An nefast pentru Italia. Peste trei luni

moare și papa Inocențiu VIII și-i urmează Alexandru VI Borgia, rușinea și scandalul Scaunului Sfântului Petru. La Florența, Piero, fiul Magnificului, e cel mai slab dintre Medici: ușuratic și închipuit, fără nicio autoritate în Italia, incapabil să cârmuiască Statul și mai ales să țină cumpăna între rivalitățile italiene. Uzurpatorul de la Milano, Lodovico Sforza e liber acum să pregătească ruina Italiei.

III

La ce evenimente îi e dat lui Machiavelli, acum om în toată puterea, să asiste! În acești ani triști pentru Italia ia naștere vocația lui de politic și istoric. Își notează tot ce vede, pe hârtie sau în memorie, și pururea caută pricinile a tot ce se întâmplă. Mai târziu, când era în slujba Senioriei, începe să extragă din arhive, din relațiile și depeșile contemporane cu evenimentele, datele esențiale; la acestea adaugă, în notațiuni scurte, tăioase, propriile lui impresii: admirabil material pentru un istoric. Faptul care l-a zguduit mai mult la acel început de prăpăd este coborârea regelui Franciei în Italia și ușurința cu care năvălitorul străbate toată peninsula. De atunci înainte Italia era deschisă tuturor străinilor tari și îndrăzneți. Îmi închipui că în acel moment va fi încolțit în cugetul lui Machiavelli gândul care i-a dominat și viața și opera.

La 17 noiembrie 1494 Machiavelli vede intrând în Florența, în fruntea armatelor franceze, ca într-un oraș cucerit, „la lancia in sulla coscia” pe regele Carol VIII. La 9 noiembrie Piero de Medici, care nu știuse să fie nici cu francezii nici contra lor, fusese izgonit de florentinii sătui de o tiranie slabă și șovăitoare, iar Florența se întorcea la formele republicane nemăsluite. Pricipeau italienii ce însemna venirea unui rege străin, cuceritor, în Italia? Cel care-l adusese nu pricepea nimic. Pentru Lodovico Moro nu exista o Italie, întocmai ca pentru cei care cu câteva secole mai târziu aveau să spună că Italia e o simplă expresie geografică. „*Ma voi mi parlate pure di questa Italia* – răspundea Lodovico ambasadorului florentin Piero Alamanni – *et io non la vidi mai in viso.*”⁹⁹ Era însă un om la Florența care văzuse Italia: dar acesta era un om din mulțime, un spectator ca oricare altul, și care nu putea împiedica nimic.

Nimeni nu putuse împiedica coborârea francezilor în Italia. Rivalitățile dintre potențați și orbirea politică făcuseră totul ca să grăbească catastrofa. În fruntea răspunzătorilor stă Lodovico Moro, regentul ducatului de Milano. Duce legitim acolo era Gian Galeazzo Sforza, fiul lui Galeazzo Maria, asasinat în 1476, dar acesta era un

tânăr slab de minte și bolnăvicios, incapabil să guverneze. Unchiul său Lodovico, șiret și îndrăzneț, abil și norocos, cârmuia în locul lui și-și pregătea uzurparea. Dar Gian Galeazzo fusese căsătorit în 1489 cu Isabella, fiica strălucită a principelui Alfonso, fiul lui Ferrante, rege la Napoli. Aragonii nu înțelegeau ca fiica și ginerele lor să fie spoliați de Lodovico. Isabella se plângea mereu de jignirile și asupririle Morului. Bătrânul Ferrante, mai politic, încerca să împace lucrurile, dar Alfonso, furios, îl amenința pe Lodovico. Acesta ca să scape de primejdia dușmăniei Aragonilor și să-și întărească stăpânirea la Milano, știind de vechile pretenții ale casei franceze asupra Neapolului, ca moștenitoare a dinastiei angevine, pune totul în joc ca să-l convingă pe Carol VIII să coboare în Italia și să cucerească regatul napolitan.

„Ca și cum intrarea în mai mari primejdii ar fi singurul leac la o primejdie de față, observă istoricul Guicciardini. Ajutat de noroc cum fusese până atunci, Lodovico credea, în suficiența lui nebună, că va putea conduce el evenimentele, după voia lui. Naivitate, suficiență și nebulie care se văd în scrisorile pe care le adresează în acel timp fratelui său cardinalul Ascanio Sforza. francezii trebuie să vină, zicea el, nu pentru ruina regelui Alfonso (bătrânul Ferrante murise plin de neliniște și profetizând prăpădul întregii Italii), ci ca să-l învețe minte, să-și vadă de treburile lui și să nu mai întindă mâna spre cele ale altora. Odată veniți, și ca să nu ajungă prea puternici, el, Lodovico o va face să coboare în Italia pe ruda sa, Împăratul Maximilian, care nu va îngădui ca francezii să rămână în peninsulă¹⁰⁰. Credea sărmanul închipuit că el, cu Maximilian himericul neputincios și cu potențații italieni care-și schimbau gândul de frică în fiecare săptămână, aveau să izgonească din Italia, când vor voi, pe regele Franciei cu armatele și tunurile lui! Lodovico face ca nebunul care pune foc casei ca să-și fiarbă de mâncare. Trimișii lui îl înnebuniseră pe regele Franciei cu îndemnurile și făgăduielile lor. Slab de voință, fantastic, cu capul plin de povești cavaleresti și planuri vagi de mărire, înconjurat de oamenii de nimic, Carol VIII nu semăna tatălui său, Ludovic XI, șiretul și realistul întemeietor al unității franceze. La curte roia o sumă de italieni *fuorusciti*, mai ales napolitani, dușmani ai aragonezilor, ba chiar și un cardinal, Giuliano della Rovere, viitorul Iuliu II, pe atunci la cuțite cu papa Borgia. Toți înfățișau regelui întreprinderea italiană ca lucrul cel mai lesne.

Pe când italienii împingeau în Francia la ruina patriei lor, în Italia domnea o înfrigurată activitate politică: intrigi, combinații, alianțe, ligi când strânse când rupte, toate sub semnul incoerenței,